

УДК 341.241.8(477):339.52

О. К. Вишняков*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
підприємницького та комерційного права ОНЮА*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ГАРМОНІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ УКРАЇНИ З НОРМАМИ СВІТОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТОРГІВЛІ

Найважливішим перспективним кроком, з точки зору розвитку економічних відносин, буде вступ України у Світову організацію торгівлі (СОТ), у якій вона має поки що статус спостерігача. Членство в СОТ, у свою чергу, сприяло б вирішенню стратегічного завдання — вступу України до Європейського Союзу, оскільки обов'язковою умовою членства в ЄС є повноправне членство в СОТ. Набуття Україною статусу члена СОТ має призвести до зниження обмежень для її товарів на світових ринках, розширення експорту, підвищення рівня захисту внутрішнього ринку. Разом з тим, вступ до СОТ неминуче породить низку неоднозначних наслідків, у першу чергу — посилення конкуренції на внутрішньому ринку України у зв'язку з вільним доступом товарів з країн СОТ. Такий крок неминуче негативно відіб'ється на підприємствах із застарілою технологією і методами управління, що вже не зможуть користуватися різного роду пільгами й іншими видами державної допомоги для компенсації їхньої неконкурентоздатності, які поки що існують в законодавстві України. Тому поряд із зовнішніми труднощами процес приєднання до СОТ стикається із внутрішніми протидіючими факторами, які відбиваються на стані та динаміці правової гармонізації.

На даний час діє низка нормативних актів, спрямованих на гармонізацію законодавства України щодо норм СОТ. Це, перш за все, Укази Президента України від 06.04.1996 р. № 255/96 «Про Концепцію трансформації митного тарифу України на 1996–2005 роки відповідно до системи ГАТТ/СОТ», від 05.09.2001 р. № 797/2001 «Про додаткові заходи по прискоренню вступу України у Світову організацію торгівлі» і від 05.02.2002 р. № 104/2002 «Про програму заходів для завершення вступу України до Світової організації торгівлі», а також Програма інтеграції України до Європейського Союзу, затверджена Указом від 14.09.2000 р. № 1072, в якій багато уваги приділяється вступу до СОТ, а також низка урядових та відомчих рішень щодо гармонізації нормативних актів відповідно до вимог УПС, скасування пільг, наданих суб'єктам господарської діяльності, регулювання цін тощо [1]. З 01.01.2004 року увійдуть в дію Митний та новий Цивільний кодекси, які розроблялися з урахуванням європейських та світових стандартів. На порядку денному ще ціла низка законів, які необхідно прийняти для вступу в СОТ. Це, насамперед, Податковий кодекс, новий Цивільний процесуальний кодекс та ін. До 01.01.2004 р. треба вирішити питання узгодженості Господарського кодексу з новим ЦК.

Перелік актів та норм, що потребують змін або скасування у зв'язку із вступом до СОТ, наведено у вищезгаданому Указі Президента від 05.02.2002 р.

Фахівці звертають увагу на невідповідність нормам СОТ діючих законів про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції [2], виробництва і реалізації цукру [3], спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів [4]. Ряд законів обмежують доступ іноземних компаній до ринку послуг [5]. Існують й інші питання: необґрунтовані технічні обмеження для іноземних товарів мінімального та середнього рівнів ризику, що суперечить Угоді в рамках СОТ про технічні бар'єри в торгівлі (Угода ТВТ). Чимало питань все ще породжує законодавство про охорону прав інтелектуальної власності, яке поки що не відповідає умовам Угоди в рамках СОТ про торгові аспекти прав інтелектуальної власності (Угода TRIPS). Має місце податковий протекціонізм щодо вітчизняних товарів [6].

Документи СОТ [7] і практика їх застосування відбивають у даний час систему принципів і норм, які складають, по суті, основу міжнародного торгового права. Ці принципи і норми напряму не регулюють взаємовідносин між торговцями, купцями, трейдерами, інвесторами та ін. на міжнародному ринку. Але хоча вони мають адресатами держави-члени СОТ, все ж, на наш погляд, принципи і норми СОТ, хоча й опосередковано, регулюють також відносини «торговець-держава». Кожна держава-член СОТ зобов'язана імплементувати всі угоди в рамках СОТ (за винятком факультативних угод), які стають внаслідок цього частиною національного законодавства держав-учасниць і тому можуть виступати основою правових вимог до держави з боку учасників міжнародного ринку-приватних осіб як даної держави, так і іноземних, і в зворотному напрямку — правовою основою для пред'явлення певних вимог до них з боку відповідних держав.

Так, рішенням Ради Європейського Союзу від 22.12.1994 р. затверджені Угода про створення СОТ й інші документи Уругвайського раунду [8]. При цьому, до речі, треба взяти до уваги, що ЄС приєднався до трьох факультативних угод СОТ (про постачання для державних потреб, торгівлю молочними продуктами і торгівлю яловичиною), тобто з точки зору членства в ЄС, для України приєднання до цих факультативних угод при вступі до СОТ буде обов'язковим.

Ключовим у правовому регулюванні міжнародної торгівлі є питання режиму в торгівлі, тобто питання ставлення держави до іноземних товарів і послуг та іноземних суб'єктів господарської діяльності — торговців, осіб, що надають послуги, інвесторів тощо. В українській юридичній літературі цьому аспектові не приділялося уваги. Проте, режим щодо товарів, передбачений у Генеральній угоді з тарифів та торгівлі (ГАТТ), є інструментом забезпечення добросовісної конкуренції на міжнародному ринку і взагалі ринкових методів ведення міжнародного бізнесу, які довели свою ефективність. Він вимагатиме від України запровадження цілої низки правових заходів. Прикладом необхідності таких заходів, на наш погляд, можуть слугувати зони вільної торгівлі та угоди про виробничу кооперацію.

До цього часу Україною підписано і ратифіковано дві угоди про зони вільної торгівлі: Московська від 15.04.1994 р. (10 країн СНД) і Ялтинська від

20.07.2002 р. (4 країни ГУУАМ) [9]. Крім того, із усіма країнами — колишніми республіками СРСР — укладено угоди про вільну торгівлю, що розглядаються на практиці також як угоди про зони вільної торгівлі (хоча в угодах відсутній термін «зона»), причому на відміну від вищевказаних угод про зони, ці двосторонні угоди є реально діючими [10]. Відповідно до Статті XXIV ГАТТ під зоною вільної торгівлі розуміється група з двох чи більше митних територій, у яких скасовані мита та інші обмежувальні правила регулювання торгівлі по суті для всієї торгівлі («substantially all the trade») між складовими територіями стосовно товарів походженням з цих територій. При вступі до СОТ Україні необхідно буде відповідно до пункту 7 Статті XXIV ГАТТ повідомити СОТ і країни-учасниці про ці угоди і при цьому довести, що відносно країн, з якими укладено угоди про вільну торгівлю, по суті вся торгівля звільнена від мита та обмежувальних правил. В іншому випадку виникне дилема: або поширити цей пільговий режим на усі країни-учасниці СОТ згідно із Статтею I ГАТТ (режим найбільшого сприяння) або вийти з цих угод.

В аналогічний спосіб необхідно буде підходити до діючих угод про виробничу кооперацію. Йдеться про Угоду про загальні умови і механізм підтримки розвитку виробничої кооперації підприємств і галузей країн-учасниць Співдружності Незалежних Держав від 23.12.1993 р. (ратифіковано Україною 14.03.1995 р. [11]), а також про двосторонні угоди з країнами СНД на урядовому рівні [12] і про галузеві угоди [13]. Всі ці угоди створюватимуть проблему при вступі України до СОТ. Згідно з пунктом 1 Статті I ГАТТ будь-яка перевага, сприяння, привілей чи імунітет, що надаються будь-якій договірній стороні відносно будь-якого товару походженням з будь-якої іншої країни, або призначеного для будь-якої іншої країни, повинні негайно і безумовно надаватися подібному товару походженням з території всіх інших договірних сторін або призначеному для території всіх інших договірних сторін. Згідно ж зі ст. 5 Угоди від 23.12.1993 р. (в редакції Протоколу від 15.04.1994 р.) Україна зобов'язалася не застосовувати ввізного та вивізного мита, податків, акцизів і кількісних обмежень щодо товарів з країн СНД, які поставляються по кооперації та в межах митних режимів переробки, а також послуг, що надаються (це правило не поширюється на готову продукцію [14]). При цьому поставка продукції за виробничою кооперацією — це поставка сировини, матеріалів, вузлів, деталей, запасних частин, заготовок, напівфабрикатів, комплектуючих та інших виробів галузевого і міжгалузевого призначення, що технологічно взаємопов'язані і необхідні для спільного виготовлення кінцевої продукції; надання послуг — це виконання проектних і ремонтних робіт, технічне обслуговування та здійснення технологічних операцій, а поставка в рамках митного режиму переробки товарів — це поставка продукції згідно з умовами, встановленими митним законодавством країн СНД (операції з давальницькою сировиною тощо) [15]. Таким чином, Україні треба буде звільнити від мита відповідні товари походженням з країн СОТ.

Національний режим відносно внутрішнього оподаткування та регулювання (Стаття III ГАТТ) вимагає, щоб не створювався захист для внутрішнього вироб-

ництва відносно імпортованих товарів, щоб внутрішнє оподаткування таких товарів не перевищувало оподаткування товарів вітчизняного походження, а також щоб імпортованим товарам надавався режим не менш сприятливий ніж для подібних вітчизняних товарів. Вищезазначені угоди України про вільну торгівлю і тут становлять виняток і можуть існувати знов-таки лише за умови, що вони відповідають вимогам Статті XXIV ГАТТ. Що ж до вищезазначених угод про виробничу кооперацію, то вони протирічать Статті III ГАТТ, бо передбачають між іншим звільнення від податку на додану вартість товарів, що виробляються з ввезених товарів в результаті достатньої їх переробки (обробки) в Україні (тобто стають вітчизняними товарами), з наступним вивезенням з України для подальшої переробки (обробки) в рамках виробничої кооперації.

Окрім проблем зон вільної торгівлі та угод про виробничу кооперацію, пов'язаних із вступом в СОТ, існує поточна проблема звільнення на тих же засадах від мита товарів з країн ЄС, бо за Статтею 10 Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС від 14.06.1994 р. (далі — УПС) [16] сторони надають одна одній режим найбільшого сприяння у торгівлі згідно з пунктом 1 Статті I ГАТТ. Так, згідно з пунктом 2 Статті 10 УПС положення пункту 1 Статті I ГАТТ не застосовуються для України та країн ЄС відносно пільг, що впливають із створення зони вільної торгівлі, тобто не застосовуються і до вищезгаданих міжнародних угод України про вільну торгівлю. Статтею 89 УПС передбачено, що при розгляді будь-якого питання, що виникає в рамках Угоди стосовно будь-якого положення, яке посилається на одну із статей ГАТТ, Раді з питань співробітництва, створеній в рамках УПС, слід якнайповною мірою брати до уваги тлумачення, яке звичайно дається відповідній статті ГАТТ договірними сторонами ГАТТ. Пункт 1 Статті I ГАТТ пов'язаний із Статтею XXIV ГАТТ, яка регулює, між іншим, питання зон вільної торгівлі. Згідно зі Статтею XXIV положення ГАТТ (в тому числі пункт 1 Статті I) не можуть заважати створенню зони вільної торгівлі, якщо вона відповідає вимогам цієї статті (стосовно зон вільної торгівлі їх охарактеризовано вище). Разом з тим, треба взяти до уваги, що винятки з правил Статті XXIV ГАТТ передбачено тільки у разі потреби як заходи, що дозволяються статтями XI–XV і XX ГАТТ: кількісні, вартісні та валютні обмеження у зв'язку з нестачею або надлишком товару на внутрішньому ринку, з введенням нових стандартів і правил класифікації, сортування або реалізації товарів, обмеження з метою захисту суспільної моралі, охорони життя і здоров'я людини, тварин і рослин, національних скарбниць, обмеження у зв'язку із тимчасовими внутрішніми стабілізаційними заходами тощо. Таким чином, вже до вступу в СОТ треба, керуючись УПС та відповідними положеннями ГАТТ, дати оцінку як відповідності обмежувальних заходів, що використовуються Україною відносно інших країн-учасників двосторонніх угод про вільну торгівлю, так і рівню лібералізації торгівлі в цілому з кожною з цих країн згідно з формулою Статті XXIV ГАТТ «по суті вся торгівля». До таких обмежувальних заходів можна віднести, наприклад, існуючу практику квотування експорту та імпорту сторонами зон вільної торгівлі, створених за участю України, застосування спеціальних заходів тощо [17].

У випадку виробничої кооперації виникає питання, які саме «подібні товари» («like product») походженням з країн ЄС мали б звільнятися від ввізного мита — усі товари, які вказані у списках, що затверджуються для суб'єктів з країн СНД [18], незалежно від типу договору між суб'єктом України та суб'єктом з країни ЄС, або тільки ті з них, які обертаються в рамках договорів про виробничу кооперацію між суб'єктами України та суб'єктами з країн ЄС. На наш погляд, перший варіант є прийнятним, бо пункт 1 Статті I ГАТТ, оперуючи правилом про «подібні товари», не обмежує його запровадження тим чи іншим типом відносин між сторонами при імпорті товарів. Інше питання виникає щодо оподаткування внутрішніми податками. Розрахунки за товари, що надаються господарюючими суб'єктами держав-учасниць СНД відповідно до контрактів (договорів), укладених на підставі міждержавних галузевих і міжгалузевих угод про виробничу кооперацію, здійснюються без стягнення ПДВ і акцизів, причому товари, що надійшли від господарюючих суб'єктів держав-учасниць СНД по виробничій кооперації, враховуються без податку на додану вартість і акцизів [19]. Між тим, пункт 1 Статті I ГАТТ, яким повинні користуватися сторони УПС, передбачає режим найбільшого сприяння відносно всіх питань, що їх вказано в пунктах 2 і 4 Статті III ГАТТ. Це означає, що товари походженням з країн ЄС, які поставляються українським суб'єктам за контрактами різного типу, подібні товарам, вказаним у переліках продукції, що поставляються за договорами виробничої кооперації з країн СНД, мають бути звільненими від ПДВ і акцизів. До «подібних товарів» слід відносити ті товари, що належать до однієї товарної позиції за Міжнародною конвенцією про Гармонізовану систему опису і кодування товарів від 14.06.1983 р. [20], оскільки вона є базою для відповідних систем опису і кодування товарів в ЄС: Комбінованої номенклатури ЄС, та в Україні: Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД) (до того ж УКТЗЕД базується також і на Комбінованій номенклатурі ЄС).

Дослідження проблем гармонізації законодавства України з нормами та принципами СОТ через дослідження стану виконання зобов'язань України за УПС є, на наш погляд, плідним методом, бо це дозволяє висвітлювати майбутні проблеми через проблеми, що вже існують і мають актуальне практичне навантаження. Такі дослідження було б доцільним проводити не тільки в межах правових відносин між державами, а й на рівні правовідносин між державою та приватними особами, тобто підприємницьких правовідносин.

Література

1. Офіційний вісник України. — 2001. — № 37; 2002. — № 6; 2000. — № 39; Про приведення рішень Кабінету Міністрів України у відповідність з Угодою про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом): Постанова Кабінету Міністрів України від 29.03.2000 р. № 575 // Офіційний вісник України. — 2000. — № 13; Про визнання такими, що втратили чинність, деяких рішень Кабінету Міністрів України з питань надання пільг суб'єктам господарської діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.05.2000 р. № 764 // Офіційний вісник України. — 2000. — № 19; Про втрату чинності наказів Мінекономіки, Держспецмопозолі, Державної податкової адміністрації та

- Мінагропрому України: Паказ Міністерства економіки України, Міністерства фінансів України, Міністерства аграрної політики України та Державної податкової адміністрації України від 25.05.2000 р. № 96/112/263/76 // Офіційний вісник України. — 2000. — № 23.
2. Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції: Закон України від 17.07.1997 р. // Офіційний вісник України. — 1997. — № 41.
 3. Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру: Закон України від 17.06.1999 р. // Офіційний вісник України. — 1999. — № 27.
 4. Про державне регулювання виробництва і обігу спирту стилового, коп'ячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів: Закон України від 19.12.1995 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 46. — Ст. 345.
 5. Про аудиторську діяльність: Закон України від 22.04.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 23. — Ст. 243.
 6. Про ставки акцизного збору та ввізного мита на деякі транспортні засоби: Закон України від 24.05.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 32. — Ст. 151.
 7. The results of the Uruguay Round of multilateral trade negotiations: the legal texts, Geneva: GATT Secretariat, 1994.
 8. 94/80/EC: Council Decision (of 22 December 1994) concerning the conclusion on behalf of the European Community, as regards matters within its competence, of the agreements reached in the Uruguay Round multilateral negotiations (1986-1994) // Official Journal of the European Communities. — 1994. — L 336, 23 Dec. — P. 1-2.
 9. Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 48. — Ст. 416; Офіційний вісник України. — 2000. — № 17; 2002. — № 51. — Ст. 2280.
 10. Наприклад: Угода між Урядом України та Урядом Російської Федерації про вільну торгівлю від 24.06.1993 р. // www.rada.gov.ua/laws/pravo/new/cgi-bin/show.cgi.
 11. Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 15. — Ст. 101.
 12. Наприклад: Угода між Урядом Російської Федерації та Кабінетом Міністрів України про виробничу кооперацію від 24.04.1998 р. // www.rada.gov.ua/laws/pravo/new/cgi-bin/show.cgi?nreg=643_093&card=1.
 13. Наприклад: Соглашение о товарообороте и производственной кооперации в области машиностроения на взаимовыгодной основе (Москва, 9 декабря 1994 года) // Содружество: Информационный вестник Совета глав государств и Совета глав правительств СНГ. — 1994. — № 4 (17). — С. 53-55; Соглашение между государственным концерном «Азербимия» Азербайджанской республики и Министерством промышленности Украины о специализации и производственной кооперации от 22.02.1996 г. и 19.06.1996 г. // www.rada.gov.ua/laws/pravo/new/cgi-bin/show.cgi.
 14. Розділ VI Зведення правил зовнішньоторговельного співробітництва України з державами-учасницями СНД: Документ Міністерства зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України від 01.01.1998 р. // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. — 2003. — № 2.
 15. П. 3 Положення про порядок поставок і митного оформлення продукції за виробничою кооперацією підприємств і галузей держав-учасниць СНД, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 18.05.1994 р. № 323 // www.rada.kiev.ua/laws/pravo/new/cgi-bin/show.cgi; П. 2 Порядку віднесення операцій резидентів у разі провадження ними зовнішньоекономічної діяльності до договорів виробничої кооперації, консигнації, комплексного будівництва, оперативного та фінансового лізингу, поставки складних технічних виробів і товарів спеціального призначення, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 30.03.2002 р. № 445 // Офіційний вісник України. — 2002. — № 14.
 16. Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and their Member States, and Ukraine // Official Journal of the European Communities. — 1998. — L 49, 19 Febr.
 17. Наприклад: Про встановлення на 2002 рік квот на імпорт залізничної продукції походженням з Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.03.2002 р. № 327 // Офіційний вісник України. — 2002. — № 12; Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну нових легкових автомобілів походженням з Російської Федерації: Паказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 16.12.2002 р. № 369 // Офіційний вісник України. — 2002. — № 52; та ін.
 18. Наприклад: Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про поставки продукції в рамках виробничої кооперації у 2002 році від 10.04.2002, в якому зазначено допоміжну і об'єкти кооперованих поставок та господарюючі суб'єкти, що здійснюють ці поставки в рамках Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про виробничу кооперацію від 24.04.98 // www.nau.kiev.ua.

19. П.п. 3, 6 Положення про порядок застосування податку на додану вартість і акцизів по поставках товарів (послуг) по виробничій кооперації при розрахунках між господарюючими суб'єктами держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав, затв. рішенням Ради глав урядів Співдружності Незалежних Держав від 17.01.1997 р. // www.rada.gov.ua/laws/pravo/new/cgi-bin/show.cgi.
20. Гармонизирующая система описания и кодирования товаров. — М., 1990.

УДК 347.7(477)

Г. В. Проданакі
аспірантка кафедри теорії держави і права ОНЮА

ТОРГОВЕЛЬНЕ (КОМЕРЦІЙНЕ) ПРАВО В СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ

Специфіка кожного правового явища значною мірою зумовлюється структурно-функціональним контекстом. Тому наукове дослідження будь-якого правового феномену слід починати з визначення його місця в системі права [1]. У розумінні суті торгового (комерційного) права і його місця в системі права України немає єдності серед вчених. Часто їх позиції є діаметрально протилежними. Особливо яскраво це виявлялося останнім часом, оскільки велися дискусії про доцільність існування двох кодифікаційних актів в нашій державі.

Дехто вважає названу галузь права самостійною галуззю права з притаманним тільки їй предметом та методом правового регулювання, інші — комплексною галуззю, а ще дехто — взагалі розглядає торговельне право як підгалузь цивільного права.

Так, М. М. Рассолов дотримується точки зору, згідно з якою «комерційне право, будучи віднесеним до цивільного права, одночасно входить до сфери приватного права» [2]. Аналогічної позиції дотримуються А. Ю. Бушев і О. А. Городов, які зазначають, що «підприємницьке (торгове, комерційне) право — це цивільне право підприємця, тобто суб'єкта цивільного права, який має на меті систематичне отримання прибутку» [3]. Б. И. Пугинський також розділяє дану точку зору і пише: «Комерційне право в змістовному відношенні являє собою підгалузь цивільного права, адже торговельний обіг — це частина майнового обігу, регульованого цивільним правом» [4].

Одним з прихильників самостійності торговельного права є В. В. Чанкин, який вважає, що «...практика законодавчої діяльності не залишає ніяких сумнівів, що є чимала кількість норм, за своїм характером властивих саме торговельному праву. Предмет його — обширні комерційні відносини в сфері господарської діяльності. Активний суб'єкт цих відносин — підприємець, а методом правового регулювання служить засіб зв'язку між об'єктами, які мають на меті лише отримання прибутку... Незалежно від кодифікації об'єктивні процеси перебудови суспільства зобов'язують визнати існування нової галузі права» [5].